

avvali ötan sayda

III

Mən Dostoyevskinin evindən çox kədərli əhval-ruhiyyədə ayıldım. O mənim qətiyyəni xoşuma gəlmədi və düzünü deyim ki, çox ağır təəssüratlar buraxdı. Birgə işimizin alınmayacağını düşünürdüm. Və müstəqil olmaqla bağlı ar-

ki, bu yaxınlarda "Cinayət və cəza" kimi bir romanın yazıldığı masa arxasında oturmaq təklifindən mən xeyli xoşhallandım.

Yerimi dəyişdim. Fyodor Mixayloviç də mənim yerimdə oturdu. O, yenə də mənim adımları, soyadımı soruşdu. Sonra da bu yaxınlarda dünyasını dəyişən gənc və istedadlı yazıçı Snitkinin qohumu olub-olmadığımla maraqlandı. Ca-

qələr yaşamaq istədiyim uzun onilliklər kimi gəlirdi mənə. Bizə artıq ölüm köynəkçələri də geyindirib üç-üç bölüşdürmüşdülər. Mən üçüncü sırada səkkizinci adam idim. Birinci üç adamı sütunlara bağlamışdılar. İki-üç dəqiqədən sonra hər iki sıra güllənəcək və sıra bizə gələcəkdi. İlahi! Mən necə də yaşamaq istəyirdim!!! Həyat necə də gözəl görünürdü. Mən o qəddər yaxşı işlər görə bilirdim ki! Bütün keçmişim gözlərimin önündə canlandı. Mən bu ömrümdən keçən günlərimi heç də yaxşı yaşamamışdım. Yenidən hər şeyi hiss etmək, duymaq və çox, çox, daha çox yaşamaq istəyirdim. Yoldaşlarımı sütunlardan ayırdılar və yeni hökmü oxudular: məni dörd illik katorqa tipli, çox əzablı yerdə işləməyə məhkum etdilər. Həyatımda ikinci belə bir xoşbəxt günü xatırlamıram! Mən Alekseyevsk qalasındakı qazamatda gəzişir və elə hey uca səslə mahnı oxuyurdum. Mənə verilən bu həyata görə elə sevincli, elə xoşbəxt idim ki! Sonra isə ayrılıqdan əvvəl qardaşımın görüşə icazə verdilər və Milad bayramından öncə məni uzaq səfərə göndərdilər. Mən hökmün oxunduğu gün qardaşıma yazdığım məktubu da saxlamışam. Onu mənə bu ya-

Müəyyən vaxtdan sonra Fyodor Mixayloviç yazdığım mətni oxumağımı istədi. Və elə ilk sözlərdən-cə dayandırdı:

- Necə yeni "Ruletenburqdan qayıdırdı?" (Sonradan bu hissə dəyişildi və belə yazıldı: Nəhayət ki, iki həftəlik ayrılıqdan sonra mən geri qayıtdım. Bizimkilər artıq üç gün idi ki, Ruletenburqda idilər) Mən bəyəm Ruletenburq dedim?

- Bəli, Fyodor Mixayloviç, siz bu sözü demisiniz.

- Ola bilməz.

- Sizi romanda bu adda şəhər var?

- Bəli. Hadisələr Ruletenberg adlandırdığım şəhərdə cərəyan edir.

- Varsa, deməli, siz mütləq şəkildə onu mənə demisiniz. Yoxsa mən hardan bildirdim onun adını?

- Haqlısınız, - Fyodor Mixayloviç təsdiqlədi, - mən nəyisə qarışıq salmışam.

Anlaşılmazlığın ortadan qalmasına çox sevindim. Məncə, Fyodor Mixayloviç düşüncələrinə dərinləndirən qərqləndirdi. Bəlkə də, bir gün əvvəldən çox yorğun olub, ona görə də belə bir səhv edib. Özü də bunu etiraf etdi. Daha deyə bilmək gücündə olmadığını bildirərək,

Dostoyevskaya Anna Qriqoryevnanın xatirələri

zularım kül olub göyə sovrulmaq üzreydi. Anamın dünən axşam bu işə o qədər çox sevindiğini düşündükcə, daha da pis olurdu.

Mən Dostoyevskigildən çıxanda hardasa saat iki idi. Evə getmək həddindən artıq çox çətin idi. Mən Smolninin altında, Kostromski küçəsində anam Anna Nikolayevna Snitkininin evində yaşayırdım. Mən Fonarnı dalanında yaşayan bir qohumumla getməyi, onlarda nahar edib, axşamüstü Dostoyevskigilə qayıtmağı qərara aldım.

Qohumlarım yeni tanışımın çox maraqlandıqları və Dostoyevski haqqında ətraflı sorub-soruşdurmağa başladılar. Söz-söhbət içində vaxt çox tez gəlib keçdi. Saat səkkizdə mən artıq Aloikin evinə yaxınlaşdım. Qapını açan qulluqçudan ağasının adını soruşdum. Əsərlərində qoyduğu imzadan adının Fyodr olduğunu bilsəm də, atasının adını bilmirdim. Fedosya (qulluqçunun adı beləydi) yenə də qonaq otağında gözləməyimi xahiş etdi. Özü isə gəlişim haqqında xəbər verməyə getdi. Bir az sonra qayıdıb məni kabinetə dəvət etdi. Mən Fyodor Mixayloviçlə salamladım və elə bayaq oturduğum yerdə - balaca stolun yanında oturdum. Amma bu, Fyodor Mixayloviçin xoşuna gəlmədi. Daha rahat yazmağım üçün özünün yazı masasının arxasına keçməyimi istədi. Düzünü deyim

vab verdim ki, sadəcə eyni soyad daşıyırdıq. O, ailəm haqqında, harda təhsil almağım, stenoqrafiyaya məşğul olma səbəblərim və s. haqda məni sorğu-sual etdi. Bütün suallara sadə, ciddi, demək olar ki, kəskin şəkildə cavab verirdim. Bunu mənə sonradan Fyodor Mixayloviç özü deyirdi. Mən əvvəldən özümçün belə bir şeyi yəqin etmişdim ki, stenoqrafiyaya bağlı evlərə gedəcəyim halda ilk dəfədən yaxşı tanımadığım adamlarla rəsmi şəkildə danışıcağam ki, heç kim mənə artıq-əskik söz deməyə cürət edə bilməsin.

Söhbət zamanı heç bir dəfə də olsun Fyodor Mixayloviçin üzünə gülümsemədim. Və mənim bu ciddiyyətim onun çox xoşuna gəlmişdi. Özümü yığib-yığışdırmağı bacarmaq qabiliyyətim onu heyran etmişdi. Bu haqda o, özü sonralar mənə danışmışdı. O, adətən, nihilist qızlarla daha çox ünsiyyətdə olurdu və onların davranışından qəzəblənirdi. Həmin dövrün gənc qızlarına xas xüsusiyyətlərinin tam əksi olduğundan da onun çox xoşuna gəlirdi.

O vaxta kimi Fedosya mətbəxdə çay hazırlamışdı. Bizim üçün iki stəkan çay, iki bulka və limon gətirib gəldi. Fyodor Mixayloviç yenə də mənə siqaret çəkməyi təklif etdi, sonra da armuda qonaq etdi.

Çay süfrəsi zamanı söhbətimiz bir az da səmimi və mehriban ton aldı. Mənə birdən-birə elə gəldi ki, Dostoyevskini çoxdan tanıyıram və ürəyimə qəribə bir rahatlıq gəldi. Sonra söhbət hardansa petroşevskilərə və ölüm hökmünə gəlib çıxdı. Fyodor Mixayloviç xatirələrdə daldı.

Yadımdadır, - deyirdi o, - Semyonovsk meydanında məhkum olunmuş yoldaşların arasındaydım. Hazırlıq prosesini görüb cəmi beşçə dəqiqə ömrün qaldığını başa düşürdüm. Amma bu deqi-

xınlarda qardaşım oğlu verdi.

Fyodor Mixayloviçin danışdıqları mənə çox ağır təəssüratlar oyatdı. Bədənimə elə bil şaxta vurdu. Amma məni həm də heyran edən onun mənə bu qədər səmimi olması idi. Axı mənə - bu balaca qızı ömründə birinci dəfə elə bu gün görüb. Bu görünüşcə sərt və siri insan mənə keçmiş həyatını bütün xırdalıqları ilə elə səmimi, elə ürək-dən danışdı ki, özümdən asılı olmadan təəccübləndim. Ancaq sonradan, onun ailə vəziyyəti ilə yaxından tanış olandan sonra səmimiyyət və mənə etibarının səbəbini anladım: o zamanlar Fyodor Mixayloviç tamamilə tənha idi. Və ətrafında olan insanlar ona qarşı düşmən mövqeyində idilər. Özünə qarşı diqqət və xoş münasibət hiss etdiyi adamlarla fikirlərini, düşüncələrini bölüşməyə olduqca böyük ehtiyacı var imiş. Onunla tanışlığımızın ilk günündə aramızda yaranan səmimiyyət mənim çox xoşuma gəldi və özündən sonra çox gözəl təəssüratlar buraxdı.

Söhbətimizin mövzusu tez-tez dəyişir, gah bir şey, gah da başqa şey haqda danışırıdık. Və hələ də işləməyə başlamamışdıq. Bu məni bir qədər narahat edirdi: artıq çox gec idi, mənimşə gedəcəyim yol uzun. Anama söz vermişdim ki, Dostoyevskigildən birbaşa evə gələcəm. Və artıq onun da mənə ötrü narahat olduğunu düşünürdüm. Fyodor Mixayloviçə bura gəlmə səbəbimi xatırlatmağım ayıb olardı. Özü artıq yazıya başlamışdı təklif edəndə sevindim. Mən hazırlaşdım, Fyodor Mixayloviç isə otaqda iti addımlarla qapıdan sobaya tərəf var-gəl etməyə başladı. Və hər dəfə sobaya çatanda onu iki dəfə döyəcəyirdi. Bununla yanaşı, o siqaret çəkir, tez-tez siqaretini yeniləyir, tam çəkib qurtarmadığı papirosu yazı masasının bir kün-cündə olan külqabıya basırdı.

yazdıqlarımı sabah saat on ikidə ona çatdırmağımı xahiş etdi. Mən söz verdim ki, xahişini yerinə yetirəcəm. Saat on bir oldu və mən evdən çıxmağa hazırlaşdım. Yaşadığım yeri biləndə şəhərin o hissəsində heç vaxt olmadığını və ümumiyyətlə, hansı istiqamətdə yerləşdiyini bilmədiyini dedi. Təklif etdi ki, uzaqdadırsa, qulluqçusunu mənəmə göndərsin. Mən, əlbəttə ki, razılaşmadım. Fyodor Mixayloviç məni qapıya qədər ötürdü və Fedosyaya dedi ki, mənə ötrü pilləkənlərə işıq tutsun.

Evdə anama heyrtlə Dostoyevskinin mənə qarşı necə mehriban və səmimi olmasından danışdım. Amma onu incitməmək üçün həmin gün aldığı ağır təəssüratlar haqqında bir kəlmə də danışmadım. Təəssüratlarımsa, doğrudan da, ağır idi: mən ömrümdə birinci dəfə idi ki, bu qədər ağıllı, xeyirxah, amma eyni zamanda da bu qədər bədbəxt, hamı tərəfindən atılmış bir insan görürdüm. Ürəyimdə ona qarşı qəribə bir məhəmət hiss oyandı, ona yazığım gəlirdi...

Mən həddindən artıq yorğun idim və buna görə də tez yatdım. Anamdan xahiş etdim ki, mənə səhər tez oyatsın. Tezdən oyanıb yazdıqlarımın üzünü köçürməliydim ki, onları Fyodor Mixayloviçə təyin olunmuş vaxta çatdırı bilim.

Ardı var

Rus dilindən tərcümə edən:
Xanım Aydın